

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора філологічних наук, професора Турган Ольги Дмитрівни

на дисертацію Юрчак Галини Михайлівни

«Жанрово-стильова своєрідність романістики Юрія Косача»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

у спеціалізовану вчену раду К 20.051.13

у Прикарпатському національному університеті

імені Василя Стефаника

Проблема вивчення жанрово-стильової специфіки літератури в її синхронічному та діахронічному вимірах є об'єктом постійної уваги дослідників, позаяк зміна типів художньої свідомості, з позицій історичної поетики, закріплюється в історично зумовлених трансформаціях категорії самої поетики. І в кожному типі, в кожному епоху складається своя система таких категорій з їх особливим змістом, обсягом, зв'язками, ієрархією між ними, серед яких найбільш важливими й репрезентативними з точки зору еволюції художніх засобів літератури є категорії жанру, стилю, автора.

Жанр і стиль як провідні поетологічні категорії з усіма парадигмами історії їх розробки містять і дозволяють побачити всю цілісність літературного твору, прочитання якого не має кінця й постійно оновлюється залежно від духу й уміння генерації учених, їх методологічного інструментарію й індивідуальних очей дослідника, окремих для кожного письменника й кожного його твору, бо, як зазначив знаменитий романтик Ф. Шлегель, – кожен твір – "сам по собі окремий жанр".

Значення дослідження Галини Юрчак полягає в тому, що художній твір розглядається в ньому як багаторівнева формозмістова цілісність, як історико-культурний і особистісно-етнічний феномен, що розкриває взаємодію автора, безпосередньо твору й реципієнта.

Дисертація Галини Юрчак – це комплексне дослідження романістики видатного прозаїка, літературного критика, поета, драматурга, перекладача, громадського діяча, просвітителя, представника шляхетного роду Драгоманових-Косачів Юрія Косача (1908-1990), творчість якого нерозривно пов'язана з діяльністю мистецького українського руху (МУРу) в еміграції. Рецензована праця містить студії авторки за такими основними напрямками: з'ясування особливостей проблематики й тематики романів Ю. Косача; аналіз системи образів і персоносфери романів; з'ясування хронотопної структури, інших складників поетики аналізованих творів письменника; дослідження їх жанрово-стильових форм у контексті розвитку літератури ХХ ст.; простеження еволюції філософсько-естетичних поглядів митця, визначення місця його творчості у вітчизняній літературі ХХ ст. Цим, безперечно, визначається актуальність і наукова новизна дослідження.

Задекларовані у вступі й реалізовані у розділах дисертації поетико-методологічні засади засвідчують глибину осягнення дослідницею наукової проблеми. Вона спирається на праці вітчизняних і зарубіжних учених, намагаючись виявити сутність і контекст аналізованого матеріалу. Використовуючи напрацювання філософів, теоретиків та істориків літератури, Галина Юрчак систематизує й узагальнює концептуальні положення художнього моделювання історії та дійсності, літературного твору як замкненої органічної цілості й динамічної функціональної структури в системі культури, й переконливо застосовує їх при дослідженні творів одного письменника в системі літературного процесу відповідного періоду, поєднуючи різні методологічні стратегії, залучаючи культурно-історичний, біографічний, описовий, герменевтичний, психоаналітичний, власне філологічний методи, напрацювання рецептивної естетики.

Об'єктом дослідження стали дев'ять романів Ю. Косача – «Дюнкерк», «Рубікон Хмельницького», «День гніву», «Володарка Понтиди», «Чад», «Дивимося в очі смерті», «Чортівська скеля», «Еней і життя інших», «Сузір'я лебедя» в контексті літературного процесу ХХ ст.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та бібліографії.

Вступ до дисертації містить всі необхідні компоненти за академічними вимогами до цього складника її структури.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження творчості Юрія Косача» (з трьома підрозділами) авторка зосереджується на з'ясуванні теоретичного аспекту проблеми і виборі власного підходу до вивчення обраної теми. Узагальнивши думки літературознавців, культурологів щодо генетичної специфіки роману, стильових особливостей художнього твору, авторка слушно заявляє, що «одним із найширших критеріїв поділу романів є змістовий. За змістом роман буває: автобіографічний, біографічний (романізована біографія, романна біографія), роман виховання, воєнний роман, інтелектуальний, історичний, пригодницький, соціально-побутовий, соціально-психологічний, фантастичний, філософський, детективний, науково-фантастичний, сатиричний тощо» (с. 35) і що «жанр аналізується як змістова форма..., а стиль становить художню цілісність зовнішньої та внутрішньої форми художнього твору»... (с. 37). Галина Юрчак акцентує увагу на найважливіших віхах літературознавчих досліджень щодо романістики Ю. Косача й з'ясовує джерельну базу романного мислення письменника, його літературно-критичні погляди й напрацювання, концепцію історичної прози, які стали основою для літературознавчого аналізу конкретних творів автора у подальших розділах дисертації.

Науковий інтерес викликає другий розділ дисертації «Художні моделі історичного та пригодницького роману у жанровій системі Юрія Косача», в якому мають місце цікаві спостереження дослідниці, переконливі оцінки. Розглядаючи історіософську концепцію роману «Рубікон Хмельницького» (підр. 2.1) та антропоцентричні виміри романів «Рубікон Хмельницького» і «День гніву», [підр. 2.2], авантюрно-пригодницьку парадигму роману «Володарка Понтиди» (2.3), дисертантка наголошує на створенні письменником оригінальних жанрових різновидів історичного роману, в яких

поєднані традиційні й модерністичні елементи, втілені стильові тенденції різних художніх напрямків, використаний принцип кіномонтажу, синтезовані історичні факти й суб'єктивні авторські оцінки, реальні події з художнім домислом і вимислом.

У третьому розділі «Художня своєрідність філософської рефлексії романів Юрія Косача» (з трьома підрозділами) досліджуються в заявленому аспекті романи «Чад», «Дивимося в очі смерті», «Чортівська скеля», «Еней і життя інших». Дисертантка, студіюючи названі твори, намагається об'єктивно оцінити внесок Ю. Косача в розвиток жанру філософсько-екзистенціального роману, наголошуючи на тому, що письменник, звернувшись до узагальнення і художнього відтворення проблем екзистенційної порожнечі в українському еміграційному середовищі, існування особистості в кризову епоху, безгрунтяства, діалогічної природи «Я» – «Інший», зміг психологічно переконливо показати особливості людських характерів та стосунків, націлених неповторністю, оригінальністю. Важливим у спостереженнях дослідниці є показ досягнень автора романів у відтворенні культурно-історичної значимості відображеної епохи і місця людини в ній, фіксації багатьох деталей і екзистенційних станів людини, екзистенційного образу світу, самоідентифікації особистості та її моральної самосвідомості тощо. Вона зуміла виявити типологічне й оригінальне у Косачевому характеротворенні, як у чоловічих, так і в жіночих образах, домінуючі риси досліджуваного жанру й особливості його модифікації в творчості письменника.

Як вдумливий і критичний дослідник, Галина Юрчак підкреслює найважливіші ознаки жанрової й сюжетно-композиційної організації кожного з творів, характерні риси екзистенціалістської парадигми в них. Так, роман «Чад», на думку дисертантки, «є одним із небагатьох зразків філософського екзистенціального роману, що жанрово доповнює генерику інтелектуальної прози в українському літературному процесі ХХ ст.» (дис. с. 134, автореф. с. 10). А у творах «Дивимося в очі смерті», «Чортівська скеля», визначених як шпигунський та сенсаційний романи відповідно, «помітне органічне поєднання

ознак французького варіанта екзистенціалізму – сартризму, його етико-антропологічної «естетики абсурду», та українського національного варіанта екзистенціалізму – антеїзму (за Ю. Шевельовим), що трансформується в філософію української ідеї (див. дис. с. 151-152, автореф. с. 10-11).

Дослідниця доводить, що в романі «Еней і життя інших» презентуються різні аспекти втілення «Іншого», діалогічна природа стосунків між «Я» та «Іншими», власна авторська модель філософії екзистенціалізму, ключовим у якій є принцип відповідальності за життя інших.

Літературознавчий аналіз у кожному з підрозділів цього розділу здійснено на належному фаховому рівні з дотриманням оптимального поєднання термінологічної чіткості, теоретичного обґрунтування, узагальнювальних висновків і текстової конкретики.

У четвертому розділі «Жанр родинної хроніки: авторська інтерпретація Юрія Косача» (з двома підрозділами) основне аналітико-літературознавче навантаження спрямоване на розгляд роману «Сузір'я лебедя». Цей розділ дає відповіді на запитання: 1) яка своєрідність тематики й проблематики твору; 2) що становить жанрово-стильову домінанту роману і як поєднуються у художньому моделюванні дійсності цього твору елементи саги й родинної хроніки, що стають основою модифікації жанру; 3) яка ключова роль образів-символів у романі, образів-першоелементів космосу, коду імен і прізвищ тощо.

Дослідниця зазначає, що на всіх рівнях поетики цей твір містить екзистенційно-філософський зміст, у ньому простежується вплив естетики символізму. Фаховий аналіз тексту роману відбувається на рівні індивідуалізації психології персонажів у поєднанні з особливостями ментальності народу, пропущених крізь авторську свідомість письменника.

За спостереженнями Галини Юрчак, в аналізованих творах Ю. Косача авторське генологічне визначення свідчить про їх модифікацію, самобутнє осмислення жанру, унаочнення не лише поетикальних сполучень, а й структурних рис жанрів, різнохарактерні сполучення культурософського й культурологічного планів. Для повнішого й глибшого представлення жанрового

коду студійованих творів аналіз генологічних структур поєднується з показом функціонування художніх напрямів і стилів означеного періоду літературного процесу. Розділи дисертації відзначаються глибоким і тонким «входженням» дослідниці в художній світ письменника, вибудовування ним свого жанрового коду в романістиці, який семантично змінювався залежно від інших формо- й змістотвірних елементів романної парадигми. Авторка здійснює спробу розшифрувати введені до текстів коди й символи як основу жанрово-стильової своєрідності романістики Ю.Косача.

Слушними є думки й узагальнення авторки дисертації щодо характерних рис ідіостилу письменника, а саме поєднання художнього й наукового дискурсів, синкретизму ознак різних модерних течій і напрямів – літературного екзистенціалізму, неоромантизму, необароко, символізму, експресіонізму, сюрреалізму, імпресіонізму, екзотичність, «трагічний оптимізм» (Ю. Шевельов), використання прийомів пришвидшеної дії, кіномонтажу, «напливу кадрів», асоціативних ретроспекцій тощо.

Отже, ця дисертація містить цілий простір осмислення проблеми творчості Ю. Косача в системі літературних пошуків ХХ ст. Дослідниця послідовно й аргументовано реалізує завдання дисертації, використовуючи усю зазначену палітру методів і підходів до аналізу текстів романів письменника, застосовуючи наукові надбання літературознавства, гуманітаристики, демонструючи наукову ерудицію.

У висновках до розділів та до всієї роботи присутньо підсумований дослідницький досвід дисертантки у визначенні місця романістики Ю. Косача в історії української літератури ХХ століття, її зв'язків зі світовою літературою. Заради показу своєрідності жанрових і стильових пошуків Ю. Косача в романістиці, включення їх до контексту епохи й розвитку еміграційної літератури ХХ ст. Галина Юрчак звертається до типологічних зіставлень творів досліджуваного автора зі творами І. Багряного («Людина біжить над прірвою», «Тигролови»), В.Барки («Жовтий князь», «Рай»), В. Домонтовича («Без

грунту», «Доктор Серафікус», «Дівчина з ведмедиком»), О. Мак («Чудасій», У. Самчука («Марія», «Ост», «Чого не гоїть огонь», «Волинь») та ін.

Попри те, що робота відрізняється ґрунтовністю, виваженістю поглядів, деякі моменти вимагають уточнень, чіткішої аргументації. Так, розглядаючи теорію жанру роману (с. 32-33), авторка дисертації справедливо наголошує на внеску І.Я. Франка у його теоретичне осмислення та практичне творення. Хотілося б почути, чому саме названі твори письменника «Перехресні стежки», «Для домашнього огнища», «Борислав сміється», «Петрії і Довбушуки» та ін. належать до романного жанру, адже традиційно в літературознавчих працях вони номінуються ґенологічно як повісті.

Вимагає корекції перелік імен письменників, яких зараховано дослідницею до ХХ століття («Цей жанр (літературна біографія – О.Т.) набув свого поширення у ХХ ст. у працях Ф. Війона, А. Моруа, С. Цвейга, а також Віктора Домонтовича, П. Куліша, М. Костомарова та ін.») – с. 71, адже Ф. Війон, П. Куліш, М. Костомаров належать до інших епох.

Шкода, що серед праць, у яких розроблена теорія гри як філософської категорії, не названо й не використано дослідження Й. Гейзинґи «Homo ludens» (с. 82).

У дисертації зустрічаються певні термінологічні неточності, не завжди належно відтворено вміст ключових дефініцій (наприклад, на с. 148 «мотив утечі» трактується як «філософська категорія», але ж мотив є повторюваним та варіативним компонентом літературних творів, оповідним феноменом зі своїми варіантами у подієвих реалізаціях).

Дещо категоричним, на мою думку, є висновок дисертантки про те, що роману Ю. Косача «Еней і життя інших» (1947) не було аналогів в українській літературі. Адже були вже романи «Робітні сили» М. Івченка (1929), «Доктор Серафікус» (1929, вид. 1947), «Без ґрунту» (1943-1948) В. Домонтовича, «Місто» (1928), «Невеличка драма» (1930) В. Підмогильного, «Недуга» Є. Плужника (1928). Виникнення жанру філософсько-екзистенціального, інтелектуального роману характерне як для еміґраційної, так і материкової

української літератури (про це наголошувалося в дисертації), і кожен із митців здійснював свій неповторний внесок у його розвиток.

Попри певні суперечливі моменти, недогляди, наукова вартість дисертації Г.М. Юрчак у контексті сучасного літературознавства й гуманітаристики незаперечна. Дослідження містить розмаїтість осмислення такої складної літературознавчої проблеми, як жанрово-стильова своєрідність романістики Ю. Косача, що є унікальним художнім явищем не лише в українському, а й світовому літературному процесі.

Композиційна специфіка, стильове оформлення наукового мовлення праці спонукає до діалогізування, дискусії, сприятиме подальшому розвитку дослідження романного дискурсу як важливої наукової ділянки. Г.М. Юрчак своїм концептуальним дослідженням збагачує науковий простір, накреслює подальші вектори поглиблення студійованої проблематики.

Матеріали дисертації, її теоретичні узагальнення, отримані результати знайдуть застосування в подальших наукових працях, присвячених дослідженню порушених проблем, під час викладання курсів історії української літератури ХХ ст. у закладах вищої освіти, при написанні підручників для вищої та середньої школи, при підготовці спецкурсів та спецсемінарів із питань розвитку української еміграційної літератури.

Результати дослідження були належно апробовані на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького й аспірантського складу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (2011 – 2016 р.р.), на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, конгресах, відображені в 9 публікаціях, із них 6 – у наукових фахових виданнях України, 1 – в іноземному науковому періодичному виданні, 2 – додаткових.

Вважаю, що дисертація «Жанрово-стильова своєрідність романістики Юрія Косача» виконана на належному фаховому рівні, вона є завершеним самостійним новаторським дослідженням на актуальну тему. Дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам п.п. 9, 11, 12-13 «Порядку

присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р. а отже, їх авторка Юрчак Галина Михайлівна заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри культурології
та українознавства
Запорізького державного
медичного університету

Вчений секретар

Handwritten signature of O.G. Alexeev

О.Д. Турган

О.Г. Алексєєв

Електронний підпис *О.Д. Турган*
ПІДТВЕРДЖУЮ
П.п. Відділу кадрів Запорізького
державного медичного університету
_____ 20__ р. Підпис *О.Г. Алексєєв*

(Юрчак Галина Г.)

03.02-15/300
09 11 18